

Harmonizacija trošarinskog sustava Republike Hrvatske s trošarinskim sustavom EU

Volarić, Brigita

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:199:776630>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Roberta Begonja

UTJECAJ RODITELJA S NARCISTIČKIM
POREMEĆAJEM LIČNOSTI NA RAZVOJ DJETETA

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Roberta Begonja

UTJECAJ RODITELJA S NARCISTIČKIM
POREMEĆAJEM LIČNOSTI NA RAZVOJ DJETETA

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Tihana Jendričko

Komentorica: doc. dr. sc. Koraljka Modić Stanke

Zagreb, 2023.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Narcistički poremećaj ličnosti.....	2
2.1. <i>Definicija i karakteristike narcističkog poremećaja ličnosti</i>	<i>2</i>
2.2. <i>Kompleksnost pojma narcizma</i>	<i>4</i>
3. Roditeljstvo i narcistički poremećaj ličnosti	7
3.1. <i>Odnos narcističkog poremećaja ličnosti i roditeljstva.....</i>	<i>7</i>
3.2. <i>Karakteristike narcističkih roditelja</i>	<i>9</i>
3.3. <i>Stilovi roditeljstva i privrženosti narcističkih roditelja.....</i>	<i>11</i>
4. Utjecaj narcističkog roditeljstva na razvoj djeteta	13
4.1. <i>Narcistički poremećaj ličnosti roditelja kao rizični čimbenik.....</i>	<i>13</i>
4.2. <i>Utjecaj na mentalno zdravlje djeteta</i>	<i>14</i>
4.3. <i>Traumatske posljedice na dijete.....</i>	<i>18</i>
5. Moguće intervencije i tretmani.....	20
5.1. <i>Mogućnosti tretmana roditelja i djece</i>	<i>20</i>
5.2. <i>Pravne intervencije.....</i>	<i>22</i>
6. Zaključak	23
7. Popis slika	25
8. Literatura.....	25

Utjecaj roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti na razvoj djeteta

Sažetak:

Ovaj pregledni rad bavi se temom utjecaja roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti na razvoj djeteta, a cilj je rada prikazati kompleksnost i ozbiljnost utjecaja narcističkog poremećaja ličnosti u sferi roditeljstva te nedovoljnu zastupljenost teme kako u istraživanjima tako i u informiranosti opće populacije, ali i stručnjaka. Kroz rad se pojašnjava sam pojam narcizma i opisuje se kako on prelazi u narcistički poremećaj ličnosti te što u tom trenu podrazumijeva. Ovim se radom zatim narcistički poremećaj ličnosti povezuje sa roditeljstvom i načinom na koji sam poremećaj oblikuje tu dimenziju te se opisuju karakteristike narcističkih roditelja. Narcistički poremećaj ličnosti roditelja stavljen je u kontekst rizičnog čimbenika za razvoj djeteta zbog utjecaja na njegovo mentalno zdravlje i posljedica uslijed pretrpljene traume te su ponuđene mogućnosti tretmana i intervencija roditelja i djeteta. Utjecaj roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti na razvoj djeteta itekako je postojan i multidimenzionalan te može rezultirati dugotrajnim posljedicama na ličnost djeteta i njegovu percepciju okoline; stoga je nužno osvijestiti karakteristike i pokazatelje narcističkog zlostavljanja djeteta.

Ključne riječi: narcistički poremećaj ličnosti, razvoj djeteta, roditeljstvo, psihopatologija, teorija privrženosti

Impact of parent's narcissistic personality disorder on child development

Abstract:

This preview paper tackles the topic of the influence that parents with narcissistic personality disorder have on child development with the goal of the paper being the showing of complexity and seriousness of narcissistic personality disorder's impact in the sphere of parenting as well as inadequate representation of the topic in both research and general population including the experts. This paper reveals the very concept of narcissism and describes how it turns into a narcissistic personality disorder and what it entails at that moment. This work then connects narcissistic personality disorder with parenting and the way it shapes that dimension while describing the characteristics of narcissistic parents. Narcissistic personality disorder is put in the context of a risk factor for the child's development because of its impact on their mental health and also the consequences due to the trauma suffered, as well as the paper offers the possibilities of treatment and intervention, both for the child and the parent. The influence of parents with narcissistic personality disorder on the child's development is persistent and multidimensional and can result in long-term consequences for the child's personality and his perception of the environment; therefore, it is necessary to be aware of the characteristics and indicators of narcissistic child abuse.

Key words: narcissistic personality disorder, child development, parenting, psychopathology, attachment theory

Izjava o izvornosti

Ja, Roberta Begonja pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Roberta Begonja

Datum: 27.9.2023.

1. Uvod

Poremećaji se ličnosti prema DSM 5 definiraju kao trajni oblici internog iskustva i ponašanja koje znatno odstupa od očekivanja kulture pojedinca te su prožimajući i nefleksibilni, a manifestiraju se na kognitivnoj, afektivnoj i interpersonalnoj razini kao i u aspektu kontrole impulsa (American Psychiatric Association, 2013.). Neke od karakteristika osoba s poremećajima ličnosti su nisko samopouzdanje, smanjeni kapaciteti za rad i osjećaje ljubavi te česte stresne reakcije na podražaje (Cloninger i Svračić, 2008.) što su sve čimbenici koji utječu među ostalim životnim područjima i na aspekt roditeljstva. Područje poremećaja ličnosti i interpersonalnih utjecaja istih odražava svoju kompleksnost kroz nove spoznaje i hipoteze koje se postavljaju u istraživanjima čiji broj još uvijek raste.

Narcistički poremećaj ličnosti spada u klaster B poremećaja ličnosti prema DSM 5 te se definira kao prožimajući obrazac percipirane grandioznosti, potrebe za divljenjem i manjka empatije (American Psychiatric Association, 2013.). Kao i ostali poremećaji ličnosti, narcistički poremećaj ličnosti utječe na život pojedinca te automatski i na njegov odnos s okolinom u što svakako spada i roditeljstvo kao takvo. Roditeljstvo pod utjecajem narcističkog poremećaja ličnosti uglavnom je ograničeno po pitanju formiranja zdrave i sigurne privrženosti zbog karakteristika roditelja poput potrebe za kontrolom, svaljivanja krivnje na druge, netolerantnosti prema tuđim mišljenjima, nesposobnosti za shvaćanje potreba svoje djece i posljedica svojih akcija te percipiranju svog djeteta kao dijela sebe odnosno sredstva za zadovoljenje vlastitih emocionalnih potreba (Rappoport, 2005., prema Määttä i Uusiautti, 2020.). Unatoč kliničkom i zakonodavnom interesu javnosti za posljedice i utjecaje roditeljskog narcizma na odgoj i mentalno zdravlje djece, povezanost narcisističkog poremećaja ličnosti roditelja i utjecaja istog na dijete je u manjem istraživačkom fokusu od ostalih poremećaja ličnosti (Dentale i sur., 2015.).

Problematika utjecaja roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti na dijete kompleksno je područje koje sa sobom nosi istraživački potencijal. No isto tako to je i problematika čije istraživanje i daljnja razrada upravo ovog područja mogu uvelike doprinijeti pružanju stručne pomoći osobama s dijagnosticiranim narcističkim

poremećajem ličnosti kao i onima na koje su te osobe znatno utjecale kroz interpersonalne odnose. Svaka nova spoznaja korak je bliže boljem razumijevanju poremećaja ličnosti i poboljšanju tretmana istih. Važnost ove tematike nalazi se i u činjenici da je upravo daljnje istraživanje i rad sa pogođenom skupinom ono što će doprinijeti smanjenju stigmatizacije koja je uvelike prisutna uz područje poremećaja ličnosti. Ovaj će se rad baviti pregledom dosadašnjih saznanja koristeći se pritom ustanovljenim činjenicama i spoznajama te istraživanjima koja iste preispituju ili učvršćuju. Naglasak će u radu biti na samom utjecaju kompleksne stvarnosti roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti na odgoj i daljnji razvoj djeteta.

2. Narcistički poremećaj ličnosti

Osobe čija dijagnoza spada pod poremećaje ličnosti klastera B nerijetko se od strane društva opisuju kao dramatični, emocionalni ili pak nestalni te ih se od osoba s dijagnozom iz klastera A razdvaja po prepoznatljivom nedostatku empatije za ostale (Huang, 2023.). Prema dosadašnjim spoznajama (npr. činjenica svjesne manipulacije drugima i izrabljivanja drugih za vlastitu korist) može se zaključiti kako je nedostatak empatije kod osoba s narcističkim poremećajem ličnosti više afektivan nego kognitivan (Wai i Tiliopoulos, 2012.). Moguće je na narcistički poremećaj ličnosti gledati kao rezultat problematične narcističke osobnosti; osoba može biti uvelike narcistička bez narcističkog poremećaja ličnosti ako kao posljedicu te crte osobnosti ona ne doživljava značajne intrapersonalne i interpersonalne poteškoće (Czarna i sur., 2022.). Točnije, samo kada su karakteristično narcističke karakteristike nefleksibilne, neprilagođene i trajne može se reći da doprinose razvoju narcističkog poremećaja ličnosti (American Psychiatric Association, 2013.).

2.1. Definicija i karakteristike narcističkog poremećaja ličnosti

DSM 5 definira narcistički poremećaj ličnosti kao prožimajući obrazac percipirane grandioznosti bilo u fantazijama ili ponašanju, potrebe za divljenjem i manjka empatije te navodi kako se najčešće po prvi put pojavljuju u ranoj odrasloj dobi i prisutni su u

različitim kontekstima (American Psychiatric Association, 2013.). Kao kriteriji postavljanja dijagnoze narcističkog poremećaja ličnosti navode se: grandiozna percepcija vlastite važnosti, preokupiranost fantazijama o neograničenom uspjehu, moći, ljepoti, idealnoj ljubavi ili briljantnosti, uvjerenje o vlastitoj „posebnosti“ i unikatnosti koju mogu razumjeti i s njom se povezati samo ostali „posebni“ ljudi, potreba za pretjeranim divljenjem, postojanje nerealističnog osjećaja prava/povlaštenosti, sklonost interpersonalnom izrabljivanju, nedostatak empatije koji se manifestira kroz nevoljkost priznavanju i identificiranju potreba i emocija ostalih ljudi, zatim česti osjećaji zavisti prema drugima ili uvjerenje da drugi osjećaju zavist prema njima te arogantna i ohola ponašanja i držanja (American Psychiatric Association, 2013.). Za postavljanje dijagnoze potrebno je zadovoljiti minimalno pet od navedenih devet kriterija (American Psychiatric Association, 2013.). Osobe s narcističkim poremećajem ličnosti često pate od nestabilne vlastite percepcije što među ostalim može dovesti do subjektivnog ili pak objektivnog gubitka zadovoljstva (Huang, 2023.). Osim osjećaja grandioznosti ono što dominira interni svijet osoba s narcističkim poremećajem ličnosti je i izražena vulnerabilnost. (American Psychiatric Association, 2013.). Zbog vulnerabilnosti u području samopoštovanja osobe s patološkim narcizmom su znatno osjetljivije na kritike i neuspjehe; iako to neće pokazati tuđi kriticism može ih ostaviti posramljene, prazne i degradirane zbog čega će na isti reagirati s prkosnim „protunapadom“ ili bijesom (American Psychiatric Association, 2013.).

Postizanje visokih razina uspješnosti i savršenstva jedna je od metoda koje osobe s narcističkim poremećajem ličnosti koriste kako bi se osjećali posebno i zaslužno svoje „nadmoći“, no zbog preokupiranosti vlastitom arogancijom imaju poteškoća s osjećajima empatije prema drugima (Huang, 2023.). Zbog toga i ostalih poteškoća koje izviru iz osjećaja povlaštenosti, potrebe za divljenjem te relativne nebrige za osjetljivost drugih ljudi oštećeni su njihovi interpersonalni odnosi (American Psychiatric Association, 2013.). Iako su izražena ambicioznost i snažna samouvjerenost dobra podloga za postizanje uspješnosti upravo osjetljivost na kritike može biti ono što će osobe s narcističkim poremećajem ličnosti sputavati na putu do ostvarenja tih ciljeva (American Psychiatric Association, 2013.) što samo potvrđuje činjenicu da je narcistička osobnost u korelaciji sa osobnom patnjom, osjetljivošću i

važnim društvenim posljedicama (di Giacomo i sur., 2023.). Nekada će sama mogućnost poraza i neuspjeha biti dovoljna da se osobe s narcističkim poremećajem ličnosti suzdrže od sudjelovanja u određenim aktivnostima (American Psychiatric Association, 2013.).

Neki bitni statistički podaci upućuju na učestalost narcističkog poremećaja ličnosti od 0% do 6.2% u populacijskim uzorcima od čega je 50% do 75% muškaraca (American Psychiatric Association, 2013.). Također je statistički bitan i komorbiditet narcističkog poremećaja ličnosti, temeljenog na grandioznosti, sa povezanim poremećajima poput antisocijalnog poremećaja ličnosti, histrioničnog poremećaja ličnosti, paranoidnog poremećaja ličnosti te psihopatski poremećaj ličnosti (Miller i sur., 2017.). Obzirom na činjenicu da je narcistički poremećaj ličnosti nadasve poremećaj ličnosti, točnije narcizma kao crte ličnosti može se izvesti zaključak da je sam narcistički poremećaj ličnosti zapravo patološki oblik narcističke ličnosti (Czarna i sur., 2022.). Sam izvor, odnosno pokretač razvoja narcističkog poremećaja ličnosti jedan je od subjekata rasprave među stručnjacima. Naime neki smatraju kako je izvor prvenstveno emocionalne prirode, točnije da proizlazi iz nestabilnog doživljaja sebe/dezorganiziranog identiteta, a neki pak vide narcistički poremećaj ličnosti kao rezultat kognitivnih distorzija i nesposobnosti testiranja realiteta i konstrukcije ispravne i realistične slike o sebi (Čuržik i Jakšić, 2012.). Područje narcizma i narcističkog poremećaja ličnosti kompleksno je te se nerijetko susreće sa kontroverzama među stručnjacima i istraživačima. Takve se kontroverze u nekim slučajevima mogu riješiti pomoću podjele na dimenziju grandioznog narcizma i vulnerabilnog narcizma (Miller i sur., 2017.).

2.2. Kompleksnost pojma narcizma

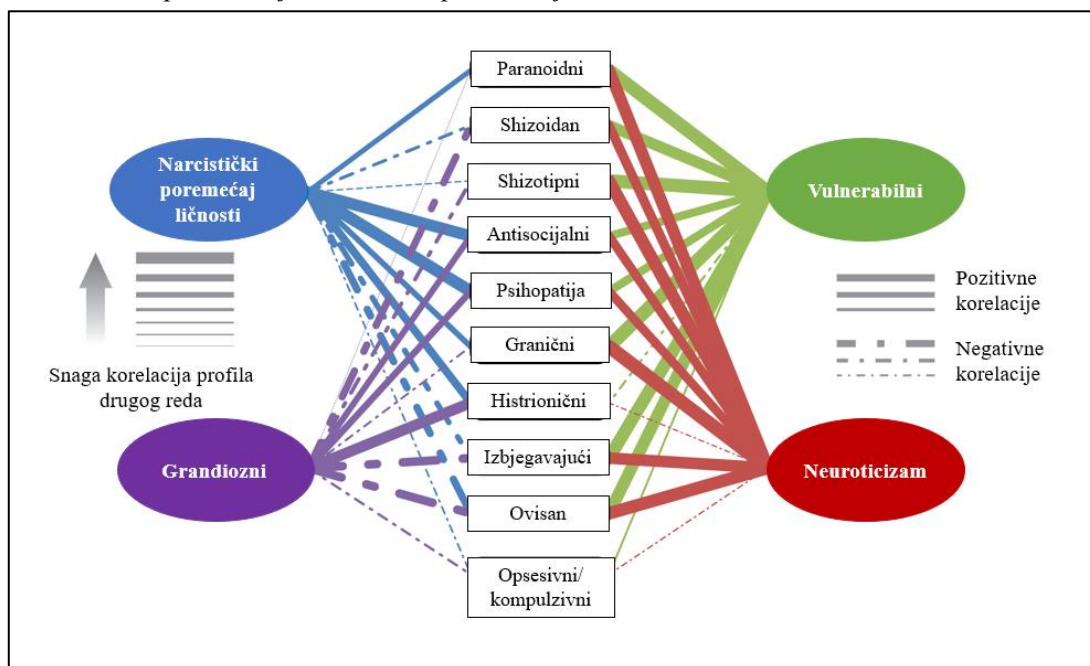
Potrebno je uspostaviti distinkciju između različitih pojmovnih značenja narcizma radi jasnoće samog rada. Najčešće navođeni pojmovni oblici su upravo vulnerabilni i grandiozni narcizam. Naime, područje narcizma je kompleksno i podrazumijeva razne pojmove, no nisu svi vezani uz sam narcistički poremećaj ličnosti. Obzirom na složenost pojmova i njihovih među-utjecaja postoji više ideja i kontroverzi oko

područja narcizma. Način na koji se može gledati na pojam narcizma je i kroz prizmu dimenzija trostrukog modela (Cowell i sur., 2019., prema Czarna i sur., 2022.).

Prema trostrukom modelu grandiozni i vulnerabilni narcizam dijele srž, odnosno dimenziju pod nazivom antagonizma usmjerenog samom sebi (eng. *self-centered antagonism*) te se temelji na ideji da su oba tipa narcizma utemeljena u interpersonalnom konfliktu i egocentričnosti (Cowell i sur., 2019., prema Czarna i sur., 2022.). Autori kao razliku grandioznog i vulnerabilnog narcizma navode egocentričnu ekstrovertnost grandioznog i subjektivan nemir proizašao iz percipiranog manjka poštovanja, odnosno narcističkog neuroticizma za vulnerabilni (Czarna i sur., 2022.). Opisi grandioznog i vulnerabilnog narcizma subjekt su i drugih stručnjaka. Tako Miller i Campbell (2008., prema Miller i sur., 2017.) navode kako je vulnerabilan odnosno klinički narcizam sličan graničnoj konfiguraciji s visokim razinama interpersonalnih sukoba opisanih od strane Kernberga, a grandiozni odnosno društveno-lični više nalik Freudovu opisu znatno ekstrovertnog i neslagajućeg oblika. Daljnje su usporedbe pojmova dovele do zaključka kako se dvije navedene dimenzije narcizma preklapaju preko zajedničkih osobina u sklopu antagonizma no kako se razlikuju u razini neurotičnosti i ekstrovertnosti (Miller i sur., 2017.). Kroz prikaz odnosa na priloženoj konceptualizaciji narcizma i ostalih poremećaja ličnosti (ilustrirano slikom 2.2.1.) može se vidjeti korelacija među vulnerabilnim narcizmom i neuroticizmom te nešto manja sličnost između narcističkog poremećaja ličnosti i grandioznog narcizma. Prikaz također nadalje učvršćuje ideje različitosti koncepata narcizma u ekstrovertnosti i razini neurotičnosti.

Slika 2.2.1.

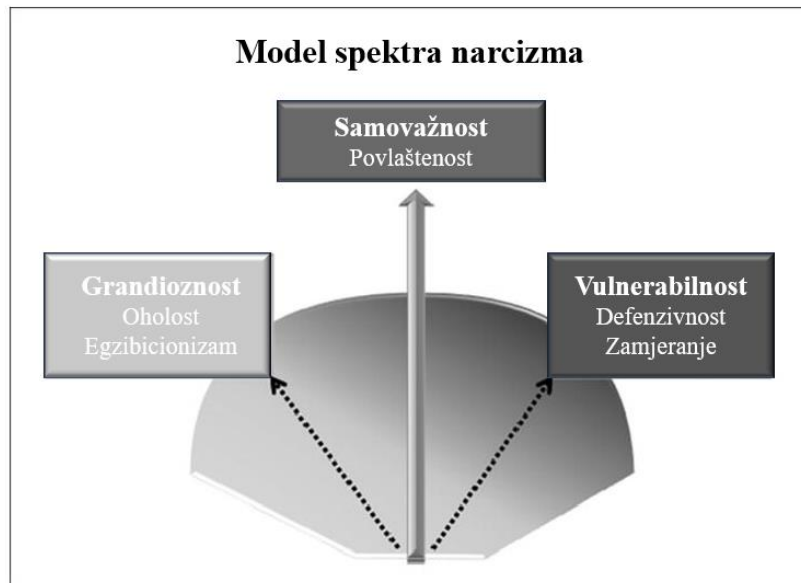
Odnosi konceptualizacija narcizma i poremećaja ličnosti

Izvor: Miller i sur., 2017.

Još jedan od načina na koji se može pojednostavniti prikaz razlike grandioznog i vulnerabilnog narcizma je model spektra narcizma. Ideja iza prikaza narcizma kao spektra je u činjenici da takav prikaz omogućava konceptualizaciju istog kao raspon osobina ličnosti koje odražavaju varijacije u povlaštenosti i samovažnosti kao dijeljenog fenotipa uz različite oblike koncepta narcizma (Krizan i Herlache, 2017.). U modelu se uz grandioznost navode karakteristike egzibicionizma i oholosti, a uz vulnerabilnost karakteristike defenzivnosti i zamjaranja (ilustrirano na slici 2.2.2.). Model podržava ideju da je narcizam kontinuirani spektar varirajućih ekstrema i ekspresija uz dijeljene karakteristike, a uz to ukazuje na različite razvojne procese koji vode do određenih ekspresija narcizma (Krizan i Herlache, 2017.). Ovaj kratki pregled služio je pojašnjenju kompleksnosti pojma narcizma i s time samog narcističkog poremećaja ličnosti. Razlog tomu je činjenica da neki radovi koji će se koristiti dalje u razradi teme nužno ne definiraju govore li o narcizmu kao širem pojmu ili kao specifično narcističkom poremećaju ličnosti pa je korisno razumjeti što sve čini pojam narcizma.

Slika 2.2.2.

Izvor: Krizan i Herlache, 2017.

3. Roditeljstvo i narcistički poremećaj ličnosti

Potrebno je pojasniti samu povezanost roditeljstva i narcističkog poremećaja ličnosti kako bi se mogao razumjeti utjecaj istog na razvoj djeteta. Generalno, narcizam uvelike utječe na roditeljstvo što se vidi u pozitivnoj korelaciji narcizma i neoptimalnog roditeljstva (Hart i sur., 2017.). Takvo roditeljstvo karakteriziraju nekolicina neprilagodljivih odgojnih praksi poput nekonzistentne discipline, niske razine roditeljske ljubavi i više od svega izražena roditeljska posesivnost (Johnson i sur., 2006.).

3.1. Odnos narcističkog poremećaja ličnosti i roditeljstva

Prije svega potrebno je pojasniti povezanost utjecaja narcističkog poremećaja ličnosti na samo roditeljstvo i roditelje. Tranzicija u roditeljstvo kao takva proces je koji za pojedince poput osoba s poremećajem ličnosti može predstavljati znatan izazov (Sened

i sur., 2019.) te je kasnija skrb za djecu znatno otežana obzirom na narcističke karakteristike roditelja poput manjka empatije i otežanog prihvatanja drugih (Jacobson, 2018.). Karakteristike narcističkog poremećaja ličnosti i njihov utjecaj u tranzicijskom periodu pokazatelj su odnosa samog poremećaja ličnosti i roditeljstva. Sened i suradnici (2019.) proveli su istraživanje s fokusom upravo na tranzicijski period u roditeljstvo osoba s narcističkim karakteristikama, specifično povezanost grandioznosti i potrebe za pažnjom sa samim ishodima prilagodbe na roditeljstvo nakon tranzicijskog perioda. Potreba za pažnjom se na prilagodbu na roditeljstvo manifestira kroz osjetljivost na prebacivanje pažnje socijalnih krugova na samo dijete sa roditelja te korelira sa smanjenom razinom zadovoljstva u partnerskom odnosu roditelja (Sened i sur., 2019.). Kod očeva se potreba za pažnjom negativno odražava i na činjenicu da su u većini slučajeva majke u centru pažnje za vrijeme trudnoće i poroda (Sened i sur., 2019.) što onda po potrebi može stvoriti predispoziciju za zamjeranje i majci i djetetu. Narcistički poremećaj ličnosti na roditeljstvo utječe i kroz prizmu disbalansa važnosti potreba djece i roditelja. Naime, u takvom roditeljskom odnosu nastoje se primarno zadovoljiti potrebe i emocionalne zahtjeve roditelja umjesto djeteta koje u tom slučaju postaje odgovorno za pružanje zadovoljstva svojim roditeljima u ograničenjima njihovih zahtjeva (Jacobson, 2018.).

Za razliku od potrebe za pažnjom, koja je u istraživanju Sened i suradnika (2019.) bila primarno u korelaciji sa smanjenjem razine zadovoljstva u prenatalnoj fazi, grandioznost se odrazila na smanjenje zadovoljstva u partnerskom odnosu u postnatalnoj fazi tranzicijskog perioda. Točnije, autori su došli do zaključka kako sama grandioznost pojačava osjećaje vezane uz naučeno samozadovoljstvo kada se fokus sa osobnih i profesionalnih ciljeva roditelja premješta na dijete (Sened i sur., 2019.). Zbog narcističkih karakteristika roditelja poput manjka empatije i potrebe za pažnjom roditelji s narcističkim poremećajem ličnosti na svoje će dijete u obiteljskom kontekstu gledati kao na objekt koji posjeduju (Mahoney i sur., 2016.) što je u skladu s njihovim motivima za odgajanje djeteta. Narcistički roditelji odgajaju djecu kako bi ostvarili potrebu za automatskim odnosom u kojem oni imaju svu moć koja im omogućuje da određuju sva pravila i postavljaju zahtjeve bez ikakvih zadržki (Jacobson, 2018.). Neprilagodljive osobine roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti, na primjer, osjećaji povlaštenosti, tendencije izrabljivanja, ekshibicionizam te niska razina

empatije koja postavlja podlogu neodgovarajućoj brizi prema djetetu, upravo su ono što najviše negativno utječe na roditeljstvo (Hart i sur., 2017.).

Između ostalog, narcistički poremećaj ličnosti u odnosu na roditeljstvo stvara efekt zavisti i zamjeranja roditelja prema pravu djeteta na potrebitost i zahtjeve koji bi mogli rezultirati narušavanjem isključive valjanosti želja i potreba roditelja (Mahoney i sur., 2016.). S obzirom na činjenicu da narcistički roditelji svoje dijete vide kao prirodni produžetak sebe dolazi do toga da svaki djetetov neuspjeh biva doživljen s većim negativnim intenzitetom nego što bi trebao jer ih roditelji smatraju kao svoje neuspjehe i pogreške (Mahoney i sur., 2016.). U takvim su slučajevima visoke šanse da će se umanjivati doprinos samog djeteta vlastitom uspjehu te će ga roditelji pripisati sebi (Mahoney i sur., 2016.). Posljedica psihološke ujedinjenosti roditelja i djeteta može rezultirati i distanciranjem roditelja kako bi se zaštitili i povratili si samopouzdanje, što naravno, ostavlja dijete zbunjeno i emocionalno napušteno (Mahoney i sur., 2106.). Ovakva percepcija djeteta od strane roditelja direktno utječe na samo roditeljstvo te onda posljedično ima i značajan utjecaj na razvoj djeteta.

3.2. Karakteristike narcističkih roditelja

Karakteristike i osobine osoba s narcističkim poremećajem ličnosti se u kontekstu roditeljstva kao rezultat utjecaja poremećaja ličnosti na sve aspekte roditeljstva oblikuju u specifične karakteristike narcističkih roditelja. Torres u svom istraživanju pojave narcističkog poremećaja ličnosti kroz generacije obitelji navodi jedanaest oblika ponašanja i osobina koje naziva karakteristikama narcističkih roditelja (Torres, 2023.), a to su:

1. Izostanak osjećaja ljubavi prema djetetu; prevladava vlastita važnost zbog koje koriste dijete za ostvarivanje vlastitih ciljeva (objektivizacija djeteta i kontrola u obitelji)
2. Daju različite uloge djeci poput zlatnog djeteta i žrtvenog janjeta te se prema njima ponašaju sasvim različito
3. Osjećaju se kao da im je dijete konkurencija što rezultira osjećajima ljubomore i mržnje

4. Ne dopuštaju razvoj individualnosti djeteta već nameću svoje ideje onoga što bi im djeca trebala biti i raditi te pritom ne poštuju njihovu privatnost
5. Nekonzistentni su oko onoga što rade i govore; pred ostalima će pričati o vrijednostima i predstavljati dobro roditeljstvo iako će njihovo ponašanje biti suprotno
6. Prikazuju se kao da se neprestano žrtvuju za cijelu obitelj ne razumijevajući pritom da kao roditelji imaju obvezu brinuti se o svojoj djeci i zbrinuti njihove egzistencijalne potrebe; to rade kako bi razvili osjećaj krivnje i zaduženja kod djeteta kao i strah od napuštanja te kako bi sebe prikazali kao zaslužnog za sve uspjehe u obitelji
7. Nekonzistentni su u reakcijama na događanja u obitelji
8. Kontinuirano lažu; modificiraju prošle događaje u njihovu korist, igraju ulogu žrtve
9. Iskorištavaju tuđe priče kao svoje vlastite
10. Normaliziraju toksične obrasce ponašanja unutar obitelji
11. Zahtijevaju od djece da se bore za njihovu ljubav; ako dijete ne voli roditelje bezuvjetno smatra se nedostojnim njihove ljubavi

(Torres, 2023.). Ostale karakteristike narcističkih roditelja koje treba istaknuti su neuračunljivost (stalno kritiziranje djeteta), negiranje prava na iskustvo djetinjstva (zanemarivanje djeteta i izrugivanje), izolacija djeteta (narušavanje djetetovih prijateljstava, zabrane hobija i zabava) (Määttä i Uusiautti, 2020.) te roditeljsko precijenjivanje (tendencija roditelja da gledaju na svoje dijete kao posebnije i bolje od drugih) (Coppola i sur., 2020.).

Nadalje, drugi autori se također dotiču najizraženijih karakteristika narcističkih roditelja. Kao takve, osobine roditelja koje su sklone utjecaju na buduće negativno ponašanje djeteta, navedene su agresivnost odnosno odbojnost, zatim impulzivnost i tendencija roditelja bračnoj neslozi (Mahoney i sur., 2016.). Roditelji s navedenim karakteristikama kroz svoje ponašanje stvaraju patološke uvjete u kojima se djeca razvijaju i rastu te koji predstavljaju prepreke zdravom i pravilnom razvoju, a u konačnici može se dogoditi da takva djeca u budućnosti usvoje ponašanja svojih roditelja i ponavljaju ih (Torres, 2023.). Dokazano je kako neprijateljsko i odbacujuće ponašanje roditelja pa i sa izostankom fizičkog nasilja odnosno agresije ima negativan

utjecaj na razvoj djeteta (Leeb i sur., 2012., prema Mahoney i sur., 2016.). Kao ponašanja roditelja koja ukazuju na narcizam ističu se zaokupljenost sobom i neodgovaranje na potrebe djeteta kao karakteristike narcističkih roditelja (Mahoney i sur., 2016.). Same patološke roditeljske osobine povezane s poremećajima ličnosti pa tako i narcističkim poremećajem ličnosti koreliraju s kvalitetom odnosa roditelja i djeteta, a kao takve navode se nekonzistentna roditeljska disciplina, dezorijentirano i grubo roditeljsko ponašanje, niske razine pomoći, ohrabrivanja i roditeljske pažnje te neobzirne i nametljive interakcije s djecom (Dentale i sur., 2015.).

3.3. Stilovi roditeljstva i privrženosti narcističkih roditelja

Kao što je već navedeno, narcistički roditelji na svoju djecu gledaju kao na produžetak sebe te od njih očekuju da budu preslika ideje koju za njih imaju čime zapravo ostvaruju vlastito zadovoljstvo, a ne svoje djece (Rapport, 2005., prema Määttä i Uusiautti, 2020.). Način na koji realiziraju svoje narcističke ideje percepcije vlastite djece je kroz ponašanja poput snažne potrebe za kontrolom, okrivljavanja drugih, pretjerana samodostatnost i negiranje tuđih osjećaja, mišljenja i potreba, a sve to otežava i ugrožava mogućnost razvoja zdravog stila privrženosti roditelja i djeteta (Rapport, 2005., prema Määttä i Uusiautti, 2020.). Teorija privrženosti pretpostavlja kako je temelj za kasnije funkcioniranje pojedinca kao i stvaranje privrženog ponašanja upravo stvaranje ranih veza i sama kvaliteta roditeljske brige u dojenačkoj dobi (Bowlby, 1969., prema Ajduković i sur., 2007.). Otway i Vignoles (2006.) u svom su istraživanju tražili vezu između privrženosti i prikrivenog i otvorenog narcizma te su pronašli pozitivnu korelaciju između anksiozne privrženosti u djetinjstvu i razvoja prikrivenog narcizma. Međutim, nekolicina se autora osvrnula na privrženost koja se javlja posljedično roditeljstvu roditelja s narcističkim karakteristikama, a ne obrnutoj posljedičnosti, te je najčešće riječ upravo o oblicima nesigurnih tipova privrženosti.

Pretpostavke na kojima leži teorija privrženosti su da je potreba djece za roditeljima izjednačena njihovoj potrebi za hranom te da intenzivnije odvajanje od i gubitak roditelja postavljaju podlogu psihološkoj traumi djeteta (Bowlby, 1969., prema Ajduković i sur., 2007.). Nezadovoljenje osnova za stvaranje sigurne privrženosti čini

djecu podložnom psihopatologiji (Dentale i sur., 2015). Tipovi su privrženosti: sigurna privrženost, anksiozno – izbjegavajuća privrženost, anksiozno – opiruća privrženost, dezorganizirano – dezorijentirajuća privrženost, bez privrženosti (Ajduković i sur., 2007.). Djeca odgajana od strane roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti najčešće će razviti dezorganizirano – dezorijentirajuću privrženost kao posljedicu ignoriranja potreba djeteta te nekonzistentnosti roditelja (Horsley, 2012.), odnosno nekonzistentnih reakcija na potrebu za utjehom i osjećaj sigurnosti pod stresom (Ajduković, 2007.). Ponašanja roditelja koja također dovode do razvoja ovog tipa privrženosti su zbunjenost u roditeljskoj ulozi, zlostavljanje i strašenje djeteta zbog kojih će dijete istovremeno iskazivati potrebu za izbjegavanjem i opiranjem (Horsley, 2012.). Ovaj je tip privrženosti najkonfuzniji i najkontradiktorniji od svih te je karakteriziran suprotstavljenim porivima pristupa i bijega od roditelja (Ajduković i sur., 2007.), zatim neuobičajenim ponašanjima poput ljuljuškanja ili nagle ukočenosti kada vide roditelja jer ne znaju što roditelj očekuje i treba li biti u strahu, nedostatkom mehanizama suočavanja, odbacivanjem roditelja u trenucima anksioznosti i slično (Horsley, 2012.).

Kada djeca ne ostvare sigurnu privrženost s roditeljima postoji šansa da će ona prenositi svoja iskustva u druge socijalne odnose i pretočiti to iskustvo u način interakcije s ostalima (Ajduković i sur., 2007.). Osim na socijalno funkcioniranje nesigurna privrženost utječe i na djetetovo emocionalno i intelektualno funkcioniranje (Cleaver, 2004., prema Ajduković i sur., 2007.). Općenito govoreći, nesigurna privrženost djeteta stvara se zbog nepravilnih uvjeta inače nužnih za razvoj kompleksnog procesa zrcaljenja i označavanja u kontekstu odnosa roditelja i djeteta, a ono što može narušiti te nužne uvjete su: neriješene narcističke poteškoće koje ulaze u dimenziju povezanosti i privrženosti roditelja i djeteta, čimbenici poput depresivnih ili anksioznih stanja, narcističke povrede ili bračni i obiteljski stresori koji inhibiraju refleksivnu sposobnost roditelja, približavanje dobi djeteta u kojoj je roditelj iskusio traumu ili neriješen konflikt, djetetov doživljaj razočarenja ili narcističke povrede koju roditelj svodi na osobnu razinu te djetetov doprinos kompleksnih pitanja naravi u njihovu odnosu (Munich i Munich, 2009.). Roditeljski stil osoba s narcističkim poremećajem ličnosti podudara se s uzorkom kontrole bez pažnje / ljubavi, tendencije ponižavanja djeteta, tendencije favoriziranja među djecom (Gilbert i sur., 1996.,

prema Dentale i sur., 2015.), niske razine brige i visoke razine prezašćivanja što dovodi do visokih psihopatoloških rizika za dijete (Parker, 1979., prema Dentale i sur., 2015.). Tendencije ovakvog roditeljskog stila mogu se pojasniti kroz kognitivni značaj antagonistićkih interpersonalnih sklonosti. Primjer je toga pitanje favoriziranja djece u kontekstu antagonistićkog scenarija gdje je rijeć o transferu narcistićke kompetitivnosti roditelja na djecu pritom ignorirajući njihovu prirodnu potrebu za odobravanjem (Dentale i sur., 2015.).

4. Utjecaj narcistićkog roditeljstva na razvoj djeteta

S obzirom na činjenicu da narcistićki poremećaj lićnosti roditelja više no sigurno utjeće na roditeljstvo može se doći do zaključka da on predstavlja i rizićni ćimbenik za kvalitetan razvoj djeteta. Narcistićke karakteristike roditelja kao rizićne ćimbenike (npr. nedostatak empatije, percepcija djeteta kao produćetka sebe...) za razvoj djeteta navode i daljnje specificiraju autori koji se bave ovim područjem. Može se pretpostaviti da će narcistićki poremećaj lićnosti roditelja imati traumatske posljedice na razvoj djeteta i znaćajan utjecaj na njegovo mentalno zdravlje.

4.1. Narcistićki poremećaj lićnosti roditelja kao rizićni ćimbenik

Mnoga istraćivanja ukazuju na korelaciju roditeljske psihopatologije i djetetovih poteškoća (Mahoney i sur., 2016.) kao i izmeću trauma u djetinjstvu i buduće psihopatologije lićnosti kao posljedice (Cohen i sur., 2014.). Povezanost tih faktora upućuje na roditeljsku psihopatologiju kao rizićan ćimbenik. Narcistićki poremećaj roditelja kao rizićan faktor odrećuje i rezultat klinićkih istraćivanja koji upućuje na činjenicu da djeca roditelja s narućenim mentalnim zdravljem imaju tendenciju takoder razviti psihićke poteškoće, posebice kada je kod roditelja u pitanju poremećaj lićnosti okarakteriziran hostilnoću, ukljućujući i narcistićki poremećaj lićnosti (Berg-Nielsen i Wichström, 2012.). Ta se rizićnost može pojasniti činjenicom da upravo rane interakcije i emocionalne razmjene djeteta i roditelja ćine vaćan udio funkcije psihofizićkog razvoja djeteta te su prema tome u slućaju skladnog razvoja zašćitni

čimbenik mentalnog zdravlja kao i socijalnog i kognitivnog razvojnog aspekta (Ajduković i sur., 2007.). Drugim riječima, u slučaju psihološke nedostupnosti roditelja ili pak u slučaju intrapsihičkih sukoba koji roditelja čine netolerantnijim prema rastućoj autonomiji djeteta (što je prisutno u osoba s narcističkim poremećajem ličnosti), šanse su da će dijete imati poteškoća u oblikovanju točne i integrirane percepcije objekata, u suočavanju s odvajanjem / napuštanjem te samom internaliziranju obrazaca roditeljskog odnosa koji stvaraju osjećaj sigurnosti (Hess, 1996.).

Nadalje, narcističke karakteristike prediktor su porasta neoptimalnog roditeljstva i smanjenja optimalnog roditeljstva, specifično niska razina empatije utječe na veću vjerojatnost zanemarivanja djeteta (Hart i sur., 2017.). Narcistička vulnerabilnost i grandioznost također su povezane sa emocionalnim zlostavljanjem i zanemarivanjem, parentifikacijom i psihološkom kontrolom (Zarbiv i Goldner, 2012.) kao i rizikom od fizičkog zlostavljanja djeteta (Crouch i sur., 2015.) što svakako dokazuje rizičnost čimbenika. Ostali rizici za daljnji razvoj djeteta pod utjecajem narcističkog roditeljstva su razvoj narcističkih karakteristika u same djece zbog precijenjenosti tijekom odrastanja (Coppola i sur., 2020.) te razvoj depresivnog ili / i anksioznog poremećaja u ranoj odrasloj dobi (Dentale i sur., 2015.). Patološki uvjeti okoline u kojoj djeca narcističkih roditelja odrastaju i razvijaju se uvjetovana je upravo interijerom obitelji u kojima su djeci dane uloge od strane narcističkog roditelja te koji nerijetko i omogućava zlostavljanje i nasilje (Torres, 2023.). Vidno je da je odnos djeteta i roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti štetan i rizičan za dijete zbog postavljenih dinamika no često to nije moguće percipirati van obiteljskog okvira što samo povećava rizičnost odnosa (Jacobson, 2018.) te narcističkog poremećaja ličnosti roditelja kao rizičnog čimbenika za razvoj djeteta.

4.2. Utjecaj na mentalno zdravlje djeteta

Mnoga su istraživanja ukazala na činjenicu da su djeca roditelja s nekim oblikom psihijatrijskog poremećaja sama u većem riziku od narušenog mentalnog zdravlja (Berg-Nielsen i Wichström, 2012.). Ona istraživanja koja su se fokusirala na područje

roditelja s poremećajem ličnosti ukazala su na vjerojatnost višeg rizika razvoja psihijatrijskog poremećaja u djece kao i naglašene bihevioralne i emocionalne nestabilnosti (Dutton i sur., 2011.). S obzirom na navedeno moguće je zaključiti kako narcistički poremećaj ličnosti roditelja svakako utječe na sferu mentalnog zdravlja djeteta. Međutim, ključno je u obzir uzeti i faktor mogućeg doprinosa genetskih i okolinskih faktora kao postojećih varijabli u narušavanju mentalnog zdravlja djeteta roditelja s poremećajem ličnosti (Dutton i sur., 2011.). Također, odrastanje sa roditeljem s poremećajem ličnosti ne garantira razvoj nekog traumom potaknutog poremećaja ili psihopatoloških simptoma; neka djeca imaju mogućnost psihološki se prilagoditi svojoj rizičnoj okolini i iskazati otpornost (Horsley, 2012.).

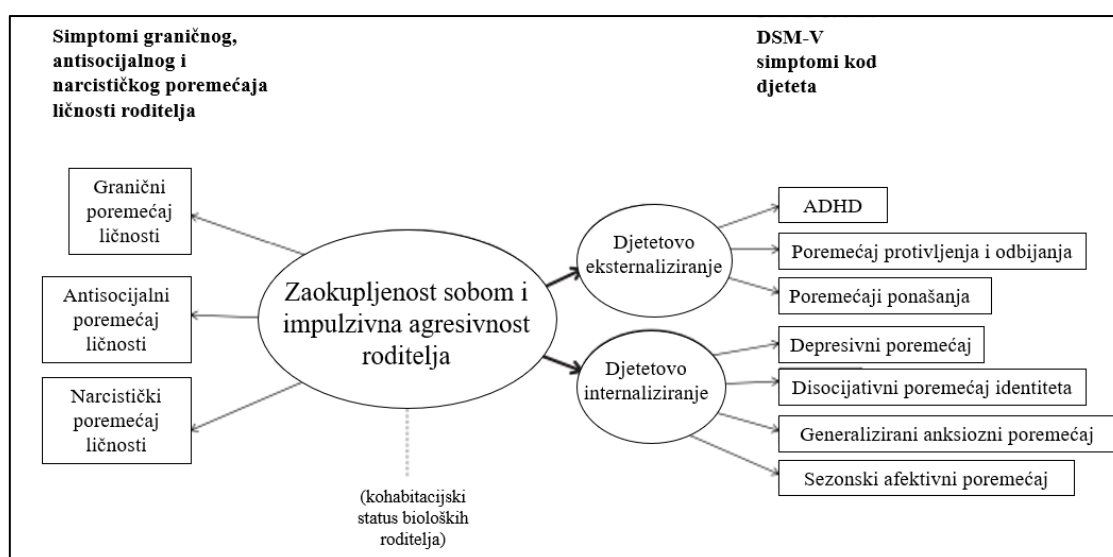
Prema American Psychiatric Association-u, posljedice psihičkog zlostavljanja se u djece manifestiraju kroz anksioznost, nisko samopouzdanje, suicidalnost i depresivnost te simptome posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), a specifično za djecu narcističkih roditelja zbog konstantnog straha koji dijete proživljava svakodnevno te se kao najčešće razvijene mentalne bolesti navode depresija, anksiozni poremećaj, problemi s privrženosti i zlouporaba supstanci (Jacobson, 2018.). Osobe oboljele od PTSP-a zbog psihičkog zlostavljanja u djetinjstvu pokazuju patološke posljedice faktora nepostojećih granica i prisiljenosti na poništenje ili odricanje vlastitih potreba za utjehom i podrškom kako bi ispunili zahtjeve roditelja i njihove emocionalne potrebe (Zarbiv i Goldner, 2022.). Horsley (2012.) kao moguće posljedice traume odrastanja s narcističkim roditeljem na mentalno zdravlje djeteta navodi depresivan poremećaj, razvoj fobije to jest simptoma uzrokovanih objektom ili situacijom koja u pojedincu budi iracionalan strah (Gale, 2008., prema Horsley, 2012.), zatim socijalnu anksioznost i izbjegavajući poremećaj ličnosti, antisocijalni poremećaj ličnosti, PTSP, akutni stresni poremećaj, granični poremećaj ličnosti, disocijativni poremećaj i poremećaj depersonalizacije (Horsley, 2012.). Nerealistična te nekonzistentna očekivanja i zahtjevi roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti za djecu koja ih ne mogu uvijek ispuniti u tom trenu predstavljaju razočarenje koje može eskalirati i do depresivnosti, suicidalnosti i samoprijezi (Ornstein, 1999., prema Munich i Munich, 2009.).

Ostali autori također navode mogućnost razvoja depresivnosti i anksioznosti kao posljedice narcističkog roditeljstva (Dentale i sur., 2015.), kao i šanse da se u djece

razviju narcističke osobine, najčešće zbog precjenjivanja djece od strane narcističkih roditelja (Coppola i sur., 2020.). Hess (1996.) postavlja i istražuje tezu povezanosti narcističkih majki i razvoja graničnog poremećaja ličnosti u djeteta kroz opširan pregled literature o oba poremećaja uz usporedbu simptomatologije i etiologije, refleksije na normalnu i patološku reakciju majke na djetetov razvoj uzimajući u obzir osobine ličnosti te alternativnih intervencijskih strategija. Kroz skupljene dokaze i činjenice Hess (1996.) zaključuje kako su narcistički poremećaj majke i granični poremećaj ličnosti djeteta usko povezani, no potrebno je rezultatima pristupiti s oprezom. Istraživanje koje su u Norveškoj proveli Berg-Nielsen i Wichström (2012.) bavilo se širim područjem od prijašnje opisanog; proučavalo je povezanost simptoma graničnog poremećaja ličnosti, antisocijalnog poremećaja ličnosti te narcističkog poremećaja ličnosti roditelja i DSM-IV kategoriziranih simptoma bihevioralnih i emocionalnih dijagnoza njihove djece predškolske dobi. Rezultati su ovog istraživanja u velikom populacijskom uzorku otkrili kako je 19,1% bihevioralnih i emocionalnih simptoma u djece tek predškolske dobi bilo objašnjivo pod utjecajem roditelja s poremećajem ličnosti, a u slučaju razdvojenosti roditelja broj se varijanti emocionalnih i bihevioralnih problema djece objašnjenih utjecajem roditeljskih poremećaja ličnosti, povećao za šest puta (Berg-Nielsen i Wichström, 2012.).

Slika 4.2.1.

Hipotetski model utjecaja simptoma poremećaja ličnosti roditelja na DSM-IV simptome djeteta

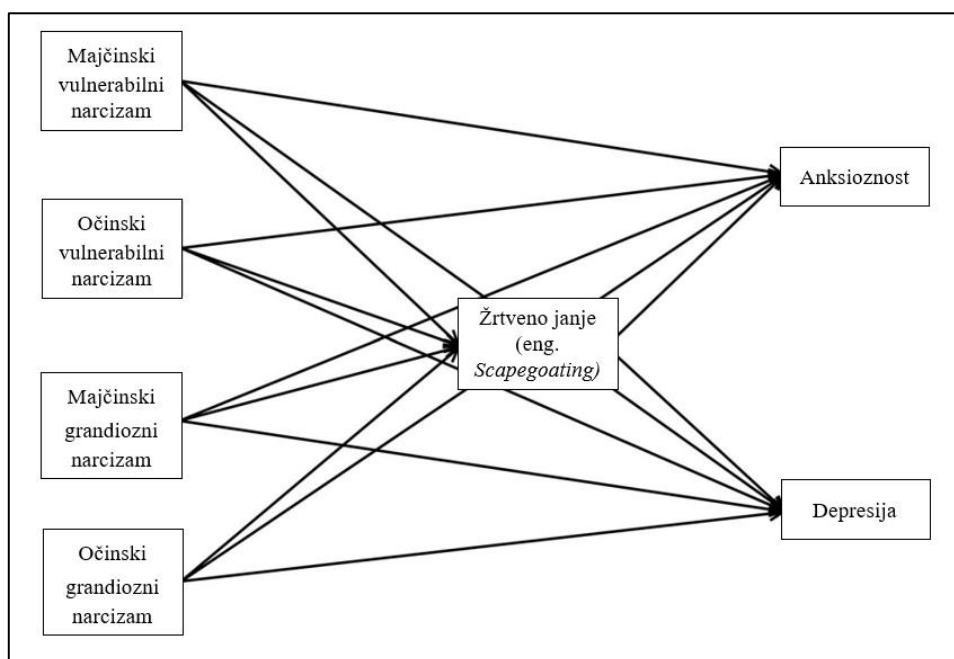

Izvor: Berg-Nielsen i Wichström, 2012.

Nadalje, utjecaj narcističkog poremećaja ličnosti roditelja na mentalno zdravlje djeteta ispitivao je i Edery (2019.) na način da je proučavao slučaj Pacijenta A čiju su osobnost oblikovale traume iz djetinjstva vezane uz narcističko roditeljstvo i emocionalno zlostavljanje. Prilagodba na hladnu, odbacujuću i narcističku okolinu za Pacijenta A manifestirala se kroz refleksiju roditeljstva koje je bilo autoritarno i traumatsko. Pacijent A razvio je tendencije introvertnosti, pretjeranog prihvatanja i empatije prema osobama oboljelima od psihičkih bolesti, ali i visoke razine anksioznosti uz intenzivne periode depresije i usamljenosti (Edery, 2019.). Torres (2023.) je pak provodio istraživanje koje je testiralo hipotezu generacijskog prenošenja narcističkog poremećaja ličnosti te je kroz analizu prikupljenih podataka došao do zaključka kako je uistinu došlo do usvajanja narcističkih osobina u djece narcističkih roditelja. Vignando i Bizumic (2023.) usmjerili su se u svom istraživanju na povezanost vulnerabilnog i grandioznog narcizma i pojma žrtvenog janjeta te utjecaja istog na mentalno zdravlje djece. Rezultati su predvidjeli različite ishode u slučajevima očinskog i majčinskog narcizma. U slučaju odrastanja s narcističkim ocem dijete ima veće šanse za kasniju pojavu intenzivnih simptoma anksioznosti i depresije u odrasloj dobi dok u slučaju odrastanja s narcističkom majkom postoje veće šanse za raniji razvoj anksioznosti i depresije u ranoj odrasloj dobi (Vignando i Bizumic, 2023.).

Slika 4.2.2.

Teoretski model utjecaja narcističkih ponašanja roditelja na anksioznost i depresiju djeteta

Izvor: Vignando i Bizumic, 2023.

4.3. Traumatske posljedice na dijete

Roditeljska psihopatologija, specifično poremećaji ličnosti, utječe na kvalitetu brige za djecu (Dutton i sur., 2011.), a nerijetko je slučaj da kompleksne traume kao posljedica roditeljskog narcističkog poremećaja ličnosti dovode do teških poremećaja u regulativnim funkcijama nazvanim „poremećaji intersubjektivne povezanosti“ i afektivnom zrcaljenju (Mahoney i sur., 2016.). Posljedice koje se pojavljuju u djece roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti su između ostalog nisko samopouzdanje i nemogućnost osjećaja empatije za druge (Dutton i sur., 2011.) kao i opsesivni poriv za zadovoljenjem drugih i njihovih potreba koji se razvija zbog nemogućnosti prodora samozaokupljenosti roditelja te je fokus djeteta na mislima i akcijama osoba oko njega (Rappoport, 2005., prema Dutton i sur., 2011.). Djetetove bihevioralne poteškoće pod utjecajem su privrženosti s roditeljem koja je okarakterizirana poteškoćama; kod nesigurnih stilova privrženosti, a pogotovo dezorganizirane privrženosti karakteristične za narcističko roditeljstvo povećava se rizik od eksternaliziranih poteškoća u djece (Fearon i sur., 2010., prema Dutton i sur., 2011.). Traumatske posljedice roditeljstva obilježenog narcističkim poremećajem ličnosti roditelja mogu se općenito opisati citatom: „Narcistički roditelj... će biti afektivno nedostupan njegovoj ili njenoj djeci i moguće je da će inhibirati razvoj vitalnih ljudskih kapaciteta u adolescenata poput visokog samopouzdanja. Budući da se od djece narcističkih roditelja može tražiti ispunjenje roditeljske potrebe za divljenjem i priznanjem, moguće je da će razviti ponašanje skloni zadovoljavanju drugih više nego djeca nenarcističkih roditelja te je moguće da će iskazivati znatne vještine empatije koje su zapravo hipervigilantnost ili pojačan zaštitnički stav koji se maskiraju kao empatija. Ova djeca bi najvjerojatnije izbjegavala sukobe i prikazivala se kao narcisi ako njihovi roditelji podržavaju narcističke sklonosti.“ (Horne, 1998.: 76, prema Dutton i sur., 2011.: 11).

Specifičnije posljedice određenih stilova roditeljstva roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti, točnije majki i njihovih kćeri, istraživali su Määttä i Uusiautti

(2020.) na uzorku od 13 žena koja su opširno pismeno opisivale iskustvo djetinjstva uz narcističke majke. Kroz analizu podataka bilo je moguće podijeliti tri tipa djetinjstva uz narcističkog roditelja koji su se međusobno preklapali u nekim karakteristikama, a to su bili izolirano djetinjstvo, nekompetentno djetinjstvo i odbijajuće djetinjstvo. Nekompetentno je djetinjstvo podrazumijevalo iskustvo djeteta u kojem se ono ne osjeća dovoljno i sposobno, a proizašlo je iz majčine zlouporabe moći, ponižavanja i negiranja što je za posljedicu na dijete imalo osjećaje srama, inferiornosti, nesavršenstva i nesposobnosti koji su doveli do osjećaja beskorisnosti (Määttä i Uusiautti, 2020.). Izolirano je djetinjstvo ono u kojem je djetetu negiran važan aspekt razvoja poput igre, hobija i prijateljstava u svrhu zadovoljenja majčinih potreba i kontrole koje bi u suprotnom kritizirale odnose svojih kćeri o kojima su ovisile do granice nepodnošljivosti; posljedice su na djecu bile izoliranost od ostalih ljudi i potpuna posvećenost roditelju postignute manipulacijom, lažnom krivnjom, zastrašivanjem i posramljivanjem (Määttä i Uusiautti, 2020.). U slučaju odbijajućeg djetinjstva dijete je za majke predstavljalo problem i prepreku zbog čega je bilo psihički i fizički zlostavljano te zanemarivano i konstantno podsjećano na to da je samo problem roditelju (Määttä i Uusiautti, 2020.). Posljedično se kod djeteta razvila nesigurnost, osjećaj srama i osjećaj beskorisnosti (Määttä i Uusiautti, 2020.). Kod svih je ispitanika bila zajednička narušena razvojna dimenzija separacije-individualizacije te vlastita percepcija što je zahtijevalo terapijsko liječenje (Määttä i Uusiautti, 2020.).

Razvojni period separacije-individuacije nužan je za daljnji razvoj djeteta, no u slučaju narcističkog roditeljstva nerijetko je narušen. Mogući razlog tomu je tendencija roditelja da oslabi ili pomakne granice u odnosu s djetetom i ponaša se prezaštitnički i nametljivo zbog čega narcistički roditelj pokušava interferirati u procesu samoaktualizacije i individualizacije djeteta (Munich i Munich, 2009.). Mnoge prepreke u samorealizaciji djece posljedica su zlostavljanja i zanemarivanja od strane narcističkih roditelja čiji psihološki učinci traju duži vremenski period u odrasloj dobi i utječu na sve aspekte života (Jacobson, 2018.) uključujući i romantične odnose (Lynos i sur., 2023.). Upravo je tendencija zanemarivanja granica između djeteta i roditelja srž narcističke potrebe za privrženošću i može znatno utjecati na kapacitet djeteta u razvijanju simboličkog razmišljanja pogotovo u slučaju simboličkih prikaza mentalnih stanja što može ometati ključne integracije potrebne za afektivnu regulaciju

(Munich i Munich, 2009.). Lynos i suradnici (2023.) prikupili su iskaze odraslih osoba, djece narcističkih roditelja, u kojima su podijelili iskustva pretjerane roditeljske kontrole, kritike, fizičkog i emocionalnog zlostavljanja, manipulacije, manjka ljubavi i disfunkcionalnih modela odnosa koji su uvelike utjecali na njihove odnose danas. To se najviše očitavalo u posljedicama manifestiranim kroz nisku razinu povjerenja, poteškoćama s predanošću, osjećajima srama i lošim strategijama u odnosima (Lynos i sur., 2023.). Nije sporno da djeca narcističkih roditelja često razviju strah od napuštanja kao posljedicu činjenice da su ljubav svojih roditelja morali zaslužiti kroz zadovoljavanje svih njihovih potreba pod prijetnjom oduzimanja iste (Jacobson, 2018.). Može se zaključiti kako su traumatske posljedice na djecu narcističkih roditelja prisutne u toj mjeri da uistinu čine daljnji razvoj i odrasli život kompliciranim što se prije svega manifestira kroz podsvjesno pronalaženje sigurnosti u drugim zlostavljачkim odnosima, nerazvijenu osobnost, ovisnost o drugima te kroničan stres što su sve poteškoće koje zahtijevaju profesionalnu pomoć (Jacobson, 2018.).

5. Moguće intervencije i tretmani

Posljedice narcističkog poremećaja roditelja na dijete i na same roditelje mogu se tretirati pomoću određenih intervencija i tretmana. Oni se mogu podijeliti na opcije psiholoških tretmana poput određenih tipova terapije i na pravne intervencije s ciljem zakonskog reguliranja stanja kako afektirane djece tako i roditelja. U svemu tome bitno je naglasiti i ulogu socijalnog radnika.

5.1. Mogućnosti tretmana roditelja i djece

Potrebno je prije svega osvrnuti se na mogućnosti rada s osobama s narcističkim poremećajem ličnosti s obzirom na to da je u kontekstu fokusa ovog rada upravo narcistički poremećaj ličnosti roditelja korijen poteškoća njihove djece. Najpriznatiji terapijski pristupi ovom poremećaju ličnosti su kognitivno-bihevioralna terapija koja podrazumijeva rad na konkretnim i aktualnim problemima kako bi se misaoni obrasci postepeno mijenjali, zatim Kohutov pristup koji terapiji pristupa iz etiološke

perspektive te je okarakteriziran podržavajućim i empatičnim ponašanjem terapeuta, a cilj je razvoj pozitivnije slike sebe koja ne ovisi o divljenju i mišljenjima drugih (Amerhein, 2014., prema Löbert i Giebe, 2021.) te Kernbergov pristup koji je više orijentiran konfrontaciji i osvještavanju te interpretiranju vlastitog ponašanja (Euler i sur., 2018., prema Löbert i Giebe, 2021.). Löbert i Giebe (2021.) kao mogućnost tretmana osoba s narcističkim poremećajem ličnosti naglašavaju potencijal socijalnog rada u kombinaciji s terapijom; te smatraju da bi ta kombinacija doprinijela dugotrajnom napretku subjektivnog doživljaja poremećaja inače obilježenom sramom, bijesom, pritiskom te pretjeranim zahtjevima i objektivnoj percepciji osobe pod utjecajem poremećaja obilježenom socijalnim sposobnostima u interakciji s drugima. Kao razlog naglašenog potencijala socijalnog rada među ostalim je činjenica da socijalni radnik može pružiti podršku u aspektima u kojima terapeut ne može pomoću pristupa upravljanja slučajevima (eng. *case management*) koji je bliži životnoj okolini pojedinca (Löbert i Giebe, 2021.).

Slika 5.1.1.

Model socijalnog rada kao dopunskog tretmana osoba s narcističkim poremećajem ličnosti

Izvor: Löbert i Giebe, 2021.

Što se tiče rada specifično s djecom roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti jedan od istaknutijih pristupa s izrazitim potencijalom je terapijski pristup u vršnjačkim

skupinama sa ciljem oporavljanja od trauma u djetinjstvu (Lynos i sur., 2023.). Naravno, možda je najkorisnije upravo obuhvatiti i djecu i roditelje jednim oblikom zajedničkog tretmana. Coppola i suradnici (2020.) kao prednost takvog pristupa navode činjenicu da on omogućava podršku oboma zbog koje će dijete biti u mogućnosti osjećati postignuće vlastitog truda, a ne fiksnih sposobnosti (Coppola i sur., 2020.). To će im pak omogućiti da ne razviju percepciju sebe osjetljivu na uspjeh odnosno neuspjeh u ispunjavanju očekivanja (Coppola i sur., 2020.). Ovakav tip terapije mogao bi omogućiti roditeljima i djeci razvoj psihološke fleksibilnosti i prilagodljivog ponašanja što također doprinosi smanjenju narcističkih tendencija (Coppola i sur., 2020.).

5.2. Pravne intervencije

U našem pravnom sustavu moguće su intervencije propisane Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji koje kao takvo definira među ostalim tjelesno nasilje i kažnjavanje, ponižavajuće postupanje prema djeci, psihičko nasilje čija je posljedica osjećaj straha, uznemirenosti, ugroženosti ili povreda dostojanstva, verbalno nasilje i uznemiravanje, uhođenje, spolno nasilje i uznemiravanje te ekonomsko nasilje (Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, NN 114/22., čl. 4). Zaštitne mjere koje je moguće primijeniti u slučaju nasilja u obitelji su mjera obveznog psihosocijalnog tretmana, zabrane približavanja žrtvi, zabrana uznemiravanja i uhođenja, udaljenje iz mjesta stanovanja, obveznog liječenja od ovisnosti i oduzimanje predmeta korištenog u počinjenju prekršaja (Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, NN 114/22., čl. 11, st. 2). Generalno govoreći, situacije u kojima se radi o zlostavljanju djece u pravilu su visoko rizične i emocionalno potkrijepljene te pravni sustav u svom nastojanju da ih riješi hitro nerijetko ne ostavlja dovoljno prostora za pravilno razmatranje i rad na kompleksnom odnosu roditelja i djeteta (Jacobson, 2018.).

Stoga je potrebno razviti mogućnosti kvalitetnijeg razmatranja i evaluacije obiteljske dinamike te pronalaženja potencijala u situaciji koji bi ako postoji ta mogućnost potaknuo razvoj i roditelja i djeteta kao i njihovog odnosa imajući na umu prvenstveno dobrobit djeteta (Jacobson, 2018.). Potencijalno rješenje tog problema moglo bi biti u

ulozi socijalnog radnika. Socijalni radnici općenito moraju biti upoznati sa pravnim sustavom i mogućnostima koje on pruža kako bi mogli u potpunosti obavljati svoj posao (Ishmael, 2018.). Preklapanje pravne prakse i prakse socijalnog rada ukazuje na potencijal ostvarivanja kvalitetnijih i efektivnijih rezultata za korisnike usluga (Lam i sur., 2022.). Razlog je tolikom doprinosu socijalnog radnika u njegovim vještinama procjene, evaluacije, intervjuiranja, upravljanja slučajem i rada na istom (eng. *case managment*) te u stručnosti tijekom kriznih intervencija kao i u mogućnosti razvoja terapijskog odnosa s korisnikom (Lam i sur., 2022.).

6. Zaključak

Iz opširnog pregleda dostupne literature vidljiva je činjenica da narcistički poremećaj ličnosti roditelja svakako utječe na razvoj djeteta, a posljedice se protežu i u odraslu dob te postoji šansa da se izostankom psihoterapije te posljedice zadrže dugoročno. Narcistički poremećaj ličnosti uvelike oblikuje osobu kojoj je dijagnosticiran i stvara joj prepreke i poteškoće u svakodnevnom životu. Nužno je pružiti razumijevanje za teret koji osobe oboljele od narcističkog poremećaja ličnosti nose i omogućiti im potrebnu pomoć, no to ne umanjuje negativan ili traumatičan utjecaj koji one imaju na svoju okolinu, pogotovo kada su u pitanju njihova djeca. Potrebno je multidimenzionalnim pristupom omogućiti pravilan i kvalitetan razvoj djetetu imajući kao prioritet njegovu dobrobit no ne i zanemariti važnost odnosa roditelja i djeteta. Jasno, dijete ne treba izlagati iznova i iznova traumatičnoj okolini već raditi s roditeljem kako bi se stvorio siguran odnos koji će potaknuti pozitivan razvoj djeteta i njegove percepcije sebe i odnosa, ali i prihvatiti situacije kada takav odnos nije moguć. Privrženost koju dijete s roditeljem razvija od najranije dobi nedvojbeno će oblikovati njegovu percepciju svijeta i sebe te će u nekim slučajevima ograničiti njegove kapacitete za pravilan razvoj kao što je slučaj sa dezorganizirano-dezorijentirajućom privrženosti pa je u takvim okolnostima potrebno intenzivno raditi na tom problemu kao korijenu ostalih poteškoća. Nažalost, u većini situacija kada djeca proživljavaju djetinjstvo obilježeno zlostavljanjem i zanemarivanjem roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti ona nisu ni svjesna te činjenice, a okolini je zbog tendencije

roditelja da sve prikazuju kao savršeno iznimno teško dokučiti da se ispod dotjerane površine nalazi kompleksna obiteljska situacija. Stoga je potrebno široj okolini razviti svijest o narcističkom poremećaju ličnosti i njegovim manifestacijama koje mogu biti izuzetno štetne ali neprimijećene. Takva bi osviještenost pomogla pri primjećivanju znakova zlostavljanja djece za koju se govori da su jednostavno dobra, tiha i odrasla za svoju dob. Zanimljivo je da se u većini dosadašnjih istraživanja ove problematike, koja je još poprilično neistražena, a veoma bitna, uglavnom spominju narcističke majke kada su muškarci spol kod kojeg je zastupljeniji narcistički poremećaj ličnosti. Mogući je razlog tomu viđenje upravo žene kao roditelja zaduženog za odgajanje djeteta u patrijarhalnom društvu i sklonost okrivljavanju majke za stanje u kojem se dijete nalazi no također se može raditi i o problemu dostupnosti uzorka. U svakom slučaju, potrebno je u budućim istraživanjima obuhvatiti utjecaj oba roditelja kao i detaljnije razraditi koja točno ponašanja roditelja utječu na dijete i koje su posljedice istih te zašto do takvih ponašanja uopće dolazi. Obzirom na opću nezastupljenost problematike mogućnosti psihosocijalnih tretmana kao i pravne zaštite djeteta i roditelja su ograničene te je to nešto što bi se daljnjom razradom pitanja utjecaja roditelja s narcističkim poremećajem ličnosti na razvoj djeteta moglo promijeniti.

7. Popis slika

1. Slika 2.2.1. *Odnosi konceptualizacija narcizma i poremećaja ličnosti*. Miller, J.D., Lynam, D.R., Hyatt, C.S. i Campbell, W.K. (2017). 6. stranica.
2. Slika 2.2.2. *Model spektra narcizma*. Krizan, Z. i Herlache, A. D. (2017). 7. stranica.
3. Slika 4.2.1. *Hipotetski model utjecaja simptoma poremećaja ličnosti roditelja na DSM-IV simptome djeteta*. Berg-Nielsen, T. i Wichström, L. (2012). 16. stranica.
4. Slika 4.2.2. *Teoretski model utjecaja narcističkih ponašanja roditelja na anksioznost i depresiju djeteta*. Vignando, M. i Bizumic, B. (2023). 17. stranica.
5. Slika 5.1.1. *Model socijalnog rada kao dopunskog tretmana osoba s narcističkim poremećajem ličnosti*. Löbert, C. i Giebe, C. (2021). 21. stranica.

8. Literatura

1. Ajduković, M., Kregar Orekšović, K. i Laklija, M. (2007). Teorija privrženosti i suvremeni socijalni rad. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), 59-91.
2. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. Washington: American Psychiatric Association.
3. Berg-Nielsen, T. i Wichström, L. (2012). The mental health of preschoolers in a Norwegian population-based study when their parents have symptoms of borderline, antisocial, and narcissistic personality disorders: at the mercy of unpredictability. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 6(1), 19-32.

4. Cloninger, C. R. i Svrakic, D. M. (2008). Personality Disorders., S.H., Fatemi i P.J., Clayton (ur.) *The Medical Basis of Psychiatry* (str. 471-483). Totowa: Humana Press.

5. Cohen, L. J., Tanis, T., Bhattacharjee, R., Nesci, C., Halmi, W. i Galyunker, I. (2014). Are there differential relationships between different types of childhood maltreatment and different types of adult personality pathology?. *Psychiatry Research*, 215, 192-201.

6. Coppola, G., Musso, P., Buonanno, C., Semeraro, C., Iacobellis, B., Cassibba, R., Levantini, V., Masi, G., Thomaes, S. i Muratori, P. (2020). The Apple of Daddy's Eye: Parental Overvaluation Links the Narcissistic Traits of Father and Child. *International journal of environmental research and public health*, 17(15), 5515-5531.

7. Crouch, J. L., Hiraoka, R., Rutledge, E., Zengel, B., Skowronski, J. J. i Milner, J. S. (2015). Is narcissism associated with child physical abuse risk? *Journal of Family Violence*, 30(3), 373–380.

8. Czarna, A., Wrobel, M., Folger, L., Holtzman, N., Raley, J. i Foster, J. (2022). Narcissism and Narcissistic Personality Disorder: Evolutionary roots and emotional profiles. T.K., Shackelford i L., Al-Shawaf (ur.), *The Oxford Handbook of Evolution and the Emotions*. Oxford: Oxford University Press.

9. Čuržik, D. i Jakšić, N. (2012). Patološki narcizam i narcistični poremećaj ličnosti - pregled suvremenih spoznaja. *Klinička psihologija*, 5 (1-2), 21-36.

10. Dentale, F., Verrastro, V., Petruccelli, I., Diotaiuti, P., Petruccelli, F., Cappelli, L. i Martini, P. S. (2015). Relationship between parental narcissism and children's mental vulnerability: Mediation role of rearing style. *International Journal of Psychology & Psychological Therapy*, 15(3), 337–347.

11. di Giacomo, E., Andreini, E., Lorusso, O. i Clerici, M. (2023). The dark side of empathy in narcissistic personality disorder. *Frontiers in psychiatry*, 14, 1-11.
12. Dutton, D., Denny-Keys, M. i Sells, J. (2011). Parental Personality Disorder and Its Effects on Children: A Review of Current Literature. *Journal of Child Custody*, 8(4), 268–283.
13. Edery, R. A. (2019). The Traumatic Effects of Narcissistic Parenting on a Sensitive Child: A Case Analysis. *Health Science Journal*, 13(1), 1-3.
14. Hart, C. M., Bush-Evans, R. D., Hepper, E. G. i Hickman, H. M. (2017). The children of narcissus: Insights into narcissists' parenting styles. *Personality and Individual Differences*, 117, 249–254.
15. Hess, E. B. (1996). *Mothers' narcissistic personality disorder as a risk factor in the development of borderline personality disorder in their offspring*. Objavljena doktorska disertacija. Chicago: The Chicago School of Professional Psychology.
16. Horsley, A. (2012). *Assessment and Treatment of Adult Children Whose Mothers Have Borderline or Narcissistic Personality Disorder: A Booklet for Mental Healthcare Professionals*. Objavljena doktorska disertacija. Los Angeles: Alliant International University, California School of Professional Psychology.
17. Huang, L. (2023). Cluster B Personality Disorder, Treatment, Comorbidity and Stigma. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 7, 533-540.
18. Ishmael, S. (2018). What is the relevance of the law to social work practice?. Posjećeno 21.9.2023. na mrežnoj stranici ResearchGatea:

https://www.researchgate.net/publication/328161809_What_is_the_relevance_of_the_law_to_social_work_practice

19. Jacobson, S. (2018). The Impact of Parental Narcissistic Personality Disorder on Children and Why Legal Intervention Is Warranted. *Cardozo Journal of Equal Rights & Social Justice*, 24(2), 315-345.
20. Johnson, J. G., Cohen, P., Kasen, S., Ehrensaft, M. K. i Crawford, T. N. (2006). Associations of Parental Personality Disorders and Axis I Disorders with Childrearing Behavior. *Psychiatry*, 69(4), 336-50.
21. Krizan, Z. i Herlache, A. D. (2018). The Narcissism Spectrum Model: A Synthetic View of Narcissistic Personality. Personality and social psychology review. *Personality and Social Psychology*, 22(1), 3–31.
22. Lam, A., Emery, V., Griffin, R. i Saini, M. (2022). Integrating Social Work Within Legal Clinics: An Inter-Professional Perspective to Address Social-Legal Needs. *Windsor Yearbook of Access to Justice*, 38, 10-29.
23. Löbert, C. i Giebe, C. (2021). Social Work as a Supplementary Treatment Option for Narcissistic Personality Disorders. *International journal of psychological studies*, 13(2), 1-13.
24. Lyons, M., Brewer, G., Hartley, A.-M. i Blinkhorn, V. (2023). “Never Learned to Love Properly”: A Qualitative Study Exploring Romantic Relationship Experiences in Adult Children of Narcissistic Parents. *Social Sciences*, 12(3), 159-172.
25. Määttä, M. i Uusiautti, S. (2020). ‘My life felt like a cage without an exit’—Narratives of childhood under the abuse of a narcissistic mother. *Early Child Development and Care*, 190(7), 1065–1079.

26. Mahoney, D. M., Rickspoone, L. i Hull, J. C. (2016). Narcissism, Parenting, Complex Trauma: The Emotional Consequences Created for Children by Narcissistic Parents. *Practitioner Scholar: Journal of Counseling & Professional Psychology*, 5(1), 45–59.
27. Miller, J.D., Lynam, D.R., Hyatt, C.S. i Campbell, W.K. (2017). Controversies in Narcissism. *Annual Review of Clinical Psychology*, 13(1), 291–315.
28. Munich, R. L. i Munich, M. A. (2009). Overparenting and the narcissistic pursuit of attachment. *Psychiatric Annals*, 39(4), 227–235.
29. Otway, L. J. i Vignoles, V. L. (2006). Narcissism and Childhood Recollections: A Quantitative Test of Psychoanalytic Predictions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(1), 104–116.
30. Sened, H., Bar-Kalifa, E., Pshedetzky-Shochat, R., Gleason, M. i Rafaeli, E. (2020). Mom-and-pop narcissism: The impact of attention seeking and grandiosity on couples' experience of the transition to parenthood. *Journal of Personality Disorders*, 34(4), 499–518.
31. Torres, V. A. H. (2023). Multigenerational Clinical History of a Family with Several Members Carrying Narcissistic Personality Disorder. *International journal of social science and human research*, 6(5), 2742–2750.
32. Vignando, M. i Bizumic, B. (2023). Parental Narcissism Leads to Anxiety and Depression in Children via Scapegoating. *Journal of Psychology*, 157(2), 121–141.
33. Wai, M. i Tiliopoulos, N. (2012). The affective and cognitive empathic nature of the dark triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 52(7), 794–799.

34. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. *Narodne novine*, br. 70/17, 126/19, 84/21, 114/22.
35. Zarbiv, B. i Goldner, L. (2022). Understanding PTSD Symptoms Resulting from Childhood Emotional Abuse and Boundary Dissolution: The Mediating Role of Narcissistic Pathology. *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 31(10), 1279-1298.